

УДК 1(37)

Степанов В.

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії
соціально-політичних і правових наук Донбаського державного
педагогічного університету, stepanov-slavik78@mail.ru

Чеботнікова М.

студентка Донбаського державного педагогічного університету

ПРОБЛЕМА СУБ'ЄКТА ТА ФІЛОСОФІЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Розглянуто проблему інституційної десуб'єктивації суспільних процесів в сучасних цивілізаційних умовах. Запропоновано критичний підхід до прагматичного концепту «людського капіталу» на засадах філософського та соціологічного аналізу дискурсу щодо освіти.

Ключові слова: *освіта, суб'єкт, десуб'єктивація, суспільне буття, людський капітал, дискурс.*

Степанов В.

кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры философии,
социально-политических и правовых наук Донбасского государственного
педагогического университета, stepanov-slavik78@mail.ru

Чеботникова М.

студентка Донбасского государственного педагогического
университета

ПРОБЛЕМА СУБЪЕКТА И ФИЛОСОФИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Исследуется проблема институциональной десубъективации общественных процессов в современных цивилизационных условиях. Предлагается критический подход к прагматическому концепту

«человеческого капитала» на принципах философского и социологического анализа дискурса об образовании.

Ключевые слова: образование, субъект, десубъективация, общественное бытие, человеческий капитал, дискурс.

Stepanov V.

PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of Philosophy, socio-political and law sciences department of Donbas state pedagogical university, stepanov-slavik78@mail.ru

Chebotnikova M.

Student of Donbas State Pedagogical University

THE PROBLEM OF SUBJECT AND PHILOSOPHY OF CONTEMPORARY EDUCATION

The paper is focused on the problem of desubjectivation of social processes being institutionalized under the current conditions of civilization. It offers a critical approach to pragmatist concept of human capital based on the principles of philosophical and sociological analysis of the discourse on education.

Keywords: education, subject, desubjectivation, social being, human capital, discourse.

Постановка проблеми. Поглиблення суспільної кризи, яка охопила український соціум, змушує наукову спільноту зосереджувати увагу на поточних подіях і проблемах. Таке занурення до емпірії рутинного буття звичайно шкодить стилістиці академічної думки, але водночас постає знаменником оновлення самих інститутів науки й освіти, які мають вистояти і довести власну правомочність під натиском збурених соціальних сил і посилення адміністративної регуляції. Вища освіта виявилася першою топікою постановки давно назрілої проблеми реформування українських інститутів знання. Критичне осмислення запущеного процесу реформування потребує теоретичної основи, якою має постати новітнє формулювання

онтології освіти. Тільки на тлі такої онтології можна виявити дійсний зміст окремих фактів, пропозицій та умов трансформацій освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень проблеми. Попри значну увагу до різноманітних аспектів інституту освіти з боку філософських, суспільних і, звичайно, педагогічних наук маємо констатувати відсутність єдиного поля осмислення самого буття освіти. Умовою утворення такого поля є новітнє визначення «суб'єкта» соціального буття – суспільства, терміни якого мають бути максимально наближеними до реалій сьогодення. Натомість ми маємо певну концептуальну недостатність, яку поспіхом прив'язуємо до «плюралізму», «постмодернізму», «мультикультуралізму» тощо, аби не виявити порожнечі, спричиненої відсутністю суб'єкта, яку інстинктивно сприймаємо як руйнівну і неможливу. Філософські транскрипції вирішення проблеми суб'єкта, дотичні до лінії цього дослідження, запропоновані в працях В. Палагути[2], В. Скиртач [4], Ю. Шабанової [5]. Програма соціологічної критики інститутів, запропонована О. Бікбовим [1], відкриває можливості евристичного поєднання соціологічного та філософського підходів до вивчення суспільного буття.

Мета дослідження полягає в тому, щоб засобами філософської критики інституту освіти виявити суттєві трансформації в онтологічному плані суспільного буття.

Виклад основного матеріалу. Досить легко помітити, що новітня історія нашого суспільства постійно репродукує темпоральну форму транзитивності, в якій змінюються лише телеологічні іменники. Транзитивна темпоральність – це час переходу від одного стану (кризи, війни) до іншого стану (комунізму, євроінтеграції тощо). Коли транзитивність набуває ознака континуальності, затягується, треба розуміти, що змінюється онтологія часу – те, що мало бути переходом, починає відтворювати себе: нові боги не народжуються, реформи не діють, майбутнє не настає. Позбавлене майбутнього суспільство в зациклених механізмах власного регулювання відтворює власне минуле у новітніх формах репрезентації. План

репрезентації маскує план дійсності, ускладнюючи реалізацію критики соціальних інститутів і практик, оскільки первісні рівні виробництва благ, впровадження влади, реалізації бажань перевантажуються вторинними стихіями інформації та репрезентації. Під впливом цих стихій втратили власну структуру базові уявлення про суб'єкта суспільного процесу. Суб'єкт ніби розчинився у дискурсі, а дискурс, у свою чергу, швидко виродився на певний контент – масу означників, сполучених за несуттєвими ознаками.

Алгоритм такої інволюції класичних категорій працює і у відношенні до сфери гуманітарних практик. Розпочата в нашій країні кампанія по реформуванню вищої школи виказує ознаки дії вищевказаного алгоритму.

Як свідчить Закон України про вищу освіту, інтереси суб'єктів навчального процесу набувають досить прагматичного звучання: «Цей Закон встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з вищими навчальними закладами на принципах автономії вищих навчальних закладів, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях» [3]. Символічними є акценти на «співпраці бізнесу з ВНЗ» та «підготовці конкурентноспроможного людського капіталу», «забезпеченні потреб суспільства, держави та ринку», в контексті яких «самореалізація особистості» звучить вже не так індивідуалістично і романтично, як раніше. Адже від педагогів ми завжди чуємо чи то лозунги, чи то мантри про «гармонійно розвинену особистість», яка нібито «знаходиться у центрі освітнього процесу», про його [навчального процесу – В. С.] «гуманізацію», про «патріотичне або сімейне виховання» тощо. Уся ця педагогічна балаканина нівелюється технократичною прагматикою нового закону. І хоча б у питанні стилю це великий плюс – закон прямо говорить:

освітній процес – процес виробництва капіталу, а всі байки про культурні цінності, ментальність, духовність – ідеологія і міф.

Яка ж наука скаже нам про те, що таке «людський капітал». Адже ми бачимо, що це поняття є ключовим, оскільки визначає сам предмет освітнього процесу. Нажаль Закон не надає визначення «людського капіталу», але можна простежити такі конотації: «суспільний та економічний розвиток держави засобами формування людського капіталу» [3]. Зрозуміло, що капітал є економічною сутністю, пов'язаною з категорією вартості. Але ж людський капітал викликає надто широкий спектр асоціацій: від внутрішніх органів та дітей до інтелектуальної власності та витворів мистецтва.

Головним уроком, якому має навчити нас обраний текст, є констатація опосередкованого характеру тих властивостей, які мають постати результатом освітньої діяльності – знань, умінь, навичок (або різноманітних компетенцій, як модно зараз говорити). Саме ці властивості людини постають об'єктом освітнього процесу.

Не розвиток «внутрішнього світу», не «виховання особистості», а формування капіталу – продукту суспільного виробництва. Проблема з визначенням «суспільного виробництва» як поняття полягає в тому, що на відміну від звичних продуктів виробництва – речей, послуг тощо – тут суб'єкт і об'єкт виробництва зливаються, це одне і те саме суспільство, визначена за певними ознаками, які вона сама сприймає як легітимні або конститутивні, єдність людей.

Ланки цієї єдності і складають матерію соціального буття, атрибуту існування людини, яка, народжуючись біологічним тілом, здатним для подальшого розвитку, потребує саме соціального середовища, яке було б налаштованим для оптимального розвитку індивіда до рівня особистості та індивідуальності. Соціальні структури не є даностями, раз і назавжди закарбованими в «архітектурній», жорсткій формі традиції, закону божого або конституції світської держави. Соціальні структури є предметом невпинного виробництва – постійного творення і відтворення, а отже є

відкритими для перетворень і трансформацій у відповідності до цінностей, іманентних самому соціальному, людському виробництву, які із необхідністю мають бути гуманістичними.

Мета філософської та соціологічної критики сучасних форм десуб'єктивації людського буття полягає в тому, щоб виявити базові механізми та принципи сучасної цивілізації, сформулювати вміння виявляти соціальні змісти економічних, політичних, правових, культурних аспектів життєдіяльності суспільства, розвинути навички критичного осмислення різноманітних феноменів світу людини в аспекті їх суспільної необхідності.

Простір нашого життя якісно відрізняється від умов існування минулих поколінь тим, що він є інформаційно насиченим, активним, якщо не сказати агресивним. Ми буквально занурені в стихію інформації, утворену потоками найрізноманітнішого за тематикою та стилістикою контенту. Серед цих потоків можна виокремити і «наукове мовлення».

Історичне сьогодні українського суспільства засвідчує кризовий стан не тільки базисних структур суспільного буття, але й структур вищого порядку: культури, науки, моралі. Особливо болісно констатувати занепад гуманітарної наукової культури, яка є горнилом цінностей та ідеалів. Гуманітарна наука в дійсності позбавлена інструментів впливу на інформатизовану матерію соціального буття. В такій ситуації саме інформатизоване середовище сприймається гуманітаріями як панацея від власного безсилля. Ідеї розмінюються на безкінечні дискурси, доленосні вчинки – на спорадичні флешмоби.

Майже на очах гуманітарне знання з універсальної цінності перетворюється на приватний інтерес доволі сумнівної вартості. Особливо гостро цю трансформацію відчувають ті, хто мають навчати «неспціальним» предметам: філософії, естетиці, історії культури тощо. Поширеним є стереотипний погляд, що «всі люди є певною мірою філософи», який, на жаль, притаманний і аудиторії так званих фахових «спеціалістів».

Філософська спільнота зі свого боку має більш радикально поставитися до опрацювання і розробки «фахових» філіацій філософської системи: філософії техніки, філософії мови, філософії освіти тощо. Ці галузі науки мають постати дійсними важелями розподілу наукової праці і символічної влади, засобами якої тільки й можна долучитися до інформатизованих смислових потоків суспільного процесу. Найбільш органічним середовищем для апробації критичного потенціалу філософом виглядає середовище освітнього процесу, де апріорі конститутивним є елемент символічної влади викладача.

Отже філософія освіти виглядає флагманом відродження практичної філософії в новітніх цивілізаційних умовах. Фокус філософської критики має бути сконцентрованим на двох традиційних ідеологічних супротивниках філософування: утилітаризмі та міфології. Утилітаризм пробуджується новітньою хвилею позірною прагматизму, який в освітянському просторі виявляється популяризацією різноманітних «ефективних» методик засвоєння знань. Міфологія ж збуджується потужним політичним дискурсом, насиченим архетипами квазі-історизму. Дивним чином така міфологія реанімує давно віджиті форми патріотизму і гуманізму.

Гуманітарні наукові дискурси виявилися нездатними виробити загальну модель науковості, яка б конституювала їх суверенітет як по відношенню до галузей точної науки, так і по відношенню до ідеологій масової свідомості. Наприклад, сучасний український педагогічний науковий процес конституційований певною версією наївного антропологізму, який легко асимілюється з натуралізованими структурами «національної держави». «сім'ї», «народу» тощо. Обмежена такою онтологією, педагогічна думка вироджується в герметично замкнену абстракцію, абсолютно нездатну досягти конкретності суспільного буття, охопленого контуром освітньої діяльності.

Висновки. Філософія освіти має виконати «кінчну» функцію щодо розгортання сублімованого педагогічного дискурсу, наполягаючи на

репродуктивній та із необхідністю репресивній функції освіти як такої. Саме філософія має дезавувати пафос новітніх вихователів, які із заповзяттям репродукують кліше політичної ідеології державництва, націоналізму та вульгарного капіталізму у гнучких формах постмодерної культури, запропонувавши змістовну діяльність мислення як єдину альтернативу порожній проліферації дискурсів, які не призводять до жодних наслідків, запропонувавши новітню онтологію відповідальності, відповідальності новітнього наукового ідеалізму, який протиставить ідею інформатизованій матерії знання.

Література:

1. **Бикбов А. Т.** Грамматика порядка: Историческая социология понятий, которые меняют нашу реальность / А. Т. Бикбов; Нац. исслед. Ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. – 432 с.
2. **Палагута В. И.** Самоидентификация социального субъекта в дискурсивных пространствах / Вадим Иванович Палагута. – Днепропетровск: «Инновация», 2010. – 440 с.
3. **Про вищу освіту** : Закон України від 01.07.2014 р. №1556-VII (із зм. і доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 2014. - № 37–38. – С. 2716.
4. **Скиртчач В. М.** Трансформації суб'єкта в клінічному дискурсі філософствування ХХ століття / В. М. Скиртчач. – Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2014. – 247 с.
5. **Шабанова Ю. А.** Этическое пространство современной философии / Ю. А. Шабанова // Буття філософії: здобутки минулого та виклики сучасності: матеріали Всеукраїн. наук. конф., 27–28 листоп. 2014 р., м. Дніпропетровськ. – Дніпропетровськ: НГУ, 2014. – С. 5–8.

REFERENCES

1. By`kbov A. T. Grammaty`kaporuyadka:
Y`story`cheskayasocy`ology`yaponyaty`j, kotoryemenuayutnashureal`nost` / A. T.

By`kbov; Nacz.y`ssled. Un-t «Vysshayashkolaækonomy`ky`». – M.: Y`zd. domVysshejshkolyekonomy`ky`, 2014. – 432 s.

2. Palaguta V. Y`. Samoy`denty`fy`kacy`yasocy`al`nogosubjekta v dy`skursy`vnyxprostranstvah / Vady`mY`vanovy`chPalaguta. – Dnepropetrovsk: «Y`nnovacy`ya», 2010. – 440 s.

3. Pro vy`shhuosvitu :ZakonUkrayiny` vid 01.07.2014 r. #1556-VII (izzm. i dop.) // VidomostiVerxovnoyiRady` Ukrayiny`. – 2014. - # 37–38. – S. 2716.

4. Sky`rtach V. M. Transformaciyisub'yekta v klinichnomudy`skursifilosofstvuvannya XX stolittya / V. M. Sky`rtach. – Donecz`k: LANDON-XXI, 2014. – 247 s.

5. Shabanova Yu. A. Ety`cheskoeoprostranstvosovremennojfy`losofy`y` / Yu. A. Shabanova // Buttyafilosofiyi: zdotutky` my`nulogo ta vy`kly`ky` suchasnosti: materialy` Vseukrayin. nauk. konf., 27–28 ly`stop. 2014 r., m. Dnipropetrovs`k. – Dnipropetrovs`k: NGU, 2014. – S. 5–8.